

ТУРЕЧЧИНА: ЗАГРОЗА ЧИ ПАРТНЕР?

ПРОТЯГОМ останнього часу в Україні як від учених, так і від людей, далеких від науки, можна почути цілком протилежні думки щодо Турецької Республіки (ТР) та її ролі у розвитку політичної ситуації в Україні, в Чорноморсько-Каспійському регіоні і на Близькому Сході загалом. Хтось вбачає загрозу з боку Туреччини, бо вона намагається дестабілізувати політичну ситуацію з метою відродити пантюркізм і свою владу. Проте більшість вчених наполягають на тому, що ТР є впливовою регіональною силою і її мета – налагодження добросусідських взаємовідносин із країнами регіону, створення зони миру і стабільності.

Обговоренню і розв'язанню цих питань, напрацюванню пропозицій і рекомендацій щодо поліпшення та оптимізації українсько-турецьких двосторонніх відносин (і в рамках регіональних організацій) було присвячено Міжнародну конференцію «Українсько-турецькі відносини: сучасний стан та перспективи розвитку», що відбулася в м. Одесі 26 травня 2006 року. Конференцію було організовано і проведено Одеським філіалом Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) спільно з регіональним представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, за сприяння Генерального консульства Республіки Туреччина в Одесі. Ініціатива щодо проведення конференції, наполеглива й кропітка підготовча робота директора Одеського філіалу НІСД, кандидата політичних наук О.О. Воловича дозволили провести конференцію на високому професійному рівні. В роботі взяли участь українські і турецькі вчені, дипломати, політики, державні й громадські діячі.

Програма конференції передбачала розгляд таких питань: 1) українсько-турецькі міждержавні відносини на двосторонньому і міжнародному рівнях: вчора, сьогодні, завтра; 2) проблеми безпеки в Чорноморському регіоні і на Близькому Сході в контексті українсько-турецьких відносин; 3) Україна – Туреччина: співпраця на рівні регіонів; роль турецької діаспори у розвитку зв'язків між Туреччиною та Україною;

4) українсько-турецькі гуманітарні зв'язки, співпраця у сфері освіти і культури.

Питання, що розглядалися під час конференції, мають неабияке значення і для України, і для Туреччини. Про це свідчили й дуже емоційні, аргументовані, сповнені вболівання за долю своїх країн доповіді учасників заходу. Українсько-турецькі відносини оцінювалися доповідачами як такі, що мають довгу історію, у котрій були і чорні, трагічні, і світлі сторінки. Проте, безперечно, визначальну роль в українсько-турецьких відносинах мають мирні, конструктивні, світлі сторони. Новітні офіційні зв'язки наших країн розпочалися 3 лютого 1992 р., коли було відновлено дипломатичні відносини між Україною і Туреччиною. ТР перебувала в числі перших країн, які визнали незалежну Україну. Це сталося 16 грудня 1991 р., тобто через 15 днів після проведення референдуму. Сьогодні в Києві й Анкарі діють турецьке та українське посольства. Але можливості розвитку дипломатичних стосунків не використовуються повністю. Як зазначив колишній посол України в Туреччині І.М. Турянський, станом на 1 січня 2006 р. в Україні налічується 356 підприємств, котрі мають турецькі інвестиції, тоді як у Туреччині – існує лише 30 представництв та підприємств з українським капіталом – переважно у сфері транспорту і торгівлі. Сума українських інвестицій становить лише дещо більше 2 мільйонів доларів, а товарообіг не перевищує 3 млрд. дол. Структура експорту України до ТР практично не змінилася, це переважно чорна металургія, залізна руда та металобрухт, неорганічна хімія тощо. Тоді як товари машинобудівної галузі, інша високотехнологічна продукція посідають у структурі українського експорту надто малу частку. Для виправлення такого стану речей у сфері торговельно-економічних відносин важливим напрямом може стати перехід від традиційних форм торгівлі до цільової програми виробничої та інвестиційної кооперації в пріоритетних галузях і сферах економіки двох країн. Перспективною залишається сфера військово-технічного

співробітництва, де Україна може стати для Туреччини вигідним альтернативним партнером (особливо в ракетно-космічній галузі, галузях бронетехніки і кораблебудування, у сфері сучасних військових технологій і т.ін.). Широкомасштабне двостороннє співробітництво, реалізація спільних проектів є цілком реальними в таких галузях, як енергетика, будівництво нафто- і газопроводів, хімічна, вугільна, лісова, деревообробна і текстильна промисловості, металургія, будівництво, аерокосмічна сфера, судно- та авіабудівництво, сільське господарство, транспорт, сфера високих наукомістких технологій, туризм, вихід на ринки третіх країн.

Велика увага під час обговорення українсько-турецьких відносин приділялася євроінтеграційній політиці наших країн і їхній співпраці на цьому шляху. Було визнано, що, попри очевидну бажаність для України і Туреччини вступу до ЄС, значні успіхи українських і турецьких демократичних перетворень, успішність євроінтеграційної політики обох держав, на сьогодні існують певні труднощі на шляху прийняття України та Туреччини до цієї організації. Ці труднощі спричинені культурними, економічними та політичними особливостями країн, а також складною внутрішньополітичною ситуацією в ЄС, що виникла внаслідок розширення Євро-союзу на Схід. Враховуючи важливість для України і Туреччини інтеграції до ЄС, нашим країнам слід координувати свої зусилля у цьому напрямку. Україні необхідно врахувати досвід ТР, аби уникнути помилок, допущених цією країною, виробити політику вступу до ЄС із урахуванням вимог, що висувуються до кандидатів на вступ, проводити консультації з відповідними установами Турецької Республіки (такими, як Генеральний секретаріат у справах ЄС, що функціонує при уряді Туреччини), розвивати дієву співпрацю між Комітетом Верховної Ради України з європейської інтеграції та Комісією з питань співробітництва з Європейським Союзом Туреччини.

Україна, як і Туреччина, є впливовим регіональним чинником, і тому роль і місце наших держав у Чорноморському регіоні, їхня співпраця, розвиток інтеграційних процесів і проблеми безпеки стали пред-

метом дискусії учасників конференції. Організацію Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) було названо важливою ланкою інтеграційних процесів і питань безпеки в регіоні. Зазначалося, що інтереси України та ОЧЕС полягають в адаптації цієї організації до сучасних реалій та спрямуванні її діяльності на посилення євроінтеграційних процесів, економічного розвитку та забезпечення економічної безпеки в регіоні. Перспективи діяльності нашої країни лежать у площині досягненні конкретних результатів в окремих сферах співробітництва (енергетика, транспорт, зв'язок, туризм, охорона навколишнього середовища) за рахунок можливостей Фонду розвитку проектів ОЧЕС та взаємодії з Чорноморським банком торгівлі та розвитку. Формуючи власну інтеграційну політику, Україна має визначитися щодо відповідних середньо- та довгострокових пріоритетів, виходячи із сучасних умов ефективного функціонування національної економіки.

Питання безпеки в Причорномор'ї є визначальним для всіх країн цього регіону, тому взаємодія двох важливих держав – України і Туреччини – необхідна умова перетворення його в зону миру і стабільності. До проблем, які загрожують безпеці цього регіону, учасники конференції віднесли: 1) зіткнення інтересів великих регіональних гравців – США, ЄС і Росії; 2) проблеми в енерготранспортній сфері; 3) існування нерегульованих конфліктів; 4) екологічна безпека; 5) проблеми soft security – нелегальна міграція, контрабанда зброї та наркотиків і т.ін. Задля вирішення цих проблем пропонувалося посилити регіональну співпрацю в рамках вже існуючих ініціатив (таких, як ОЧЕС, Black-seafor і т.ін), а також впровадити нові, які б дозволили вирішувати наявні проблеми більш дієвим способом, наповнити реальним змістом вже існуючі домовленості, перейти від задекларованої до реальної співпраці. Представники турецької сторони зазначили, зокрема, що для Туреччини є неприйнятною участь в організаціях і об'єднаннях, створених «проти когось», таких, наприклад, як ГУАМ, яку ТР вважає спрямованою проти Росії, створеною з метою ізолювати її. Як наголосив колишній посол Туреччини в Радянському Союзі,

нині президент Центру стратегічних досліджень при Міністерстві закордонних справ ТР, Мурат Більхан: «Якщо мова йде про ізоляцію однієї прибережної країни, я маю на увазі Росію, вважаю, що це не є правильним. Я гадаю, що це неправильно тому, що спроба ізолювати країну, загнати її в кут та змусити оборонятися призведе до конфлікту. Це обов'язково спричинить конфлікт, тому що Росія нікому не дозволить порушувати її інтереси, вона буде змушена посісти оборонну позицію та буде дуже агресивною. В Чорному морі нам не потрібна агресивна Російська Федерація. Саме тому це питання і є таким чутливим».

Як відомо, останнім часом стосунки між Росією і Туреччиною значно поліпились – від відвертого протистояння вони перейшли у фазу прагматичних взаємовідносин у політичній та інших сферах (особливо в енергетичній), співпраці в Центральноміазіатському регіоні. Як зазначив І. Камалов, експерт з українських питань при Євразійському центрі стратегічних досліджень (Туреччина), кожного разу, коли Туреччина стикається з новими вимогами ЄС і переговори заходять у глухий кут, дискусії щодо необхідності розвитку більш динамічних відносин із Росією (включаючи і створення Євразійського Союзу) поживаються. Як вважають експерти, це може призвести до того, що ТР переорієнтує частину проектів з України на Росію і наша країна втратить цілий ряд набутих у попередні роки переваг.

Професор кафедри національної безпеки Національної академії державного управління при Президентові України В.Ю. Богданович наголосив, що на стабільність у Чорноморському регіоні істотно впливає внутрішньополітична стабільність у державах регіону. Що ж до України, то, на його думку, вона (під тиском внутрішніх і зовнішніх чинників) може опинитися на межі втрати державності, і одним із таких чинників може стати Крим. Погіршення соціально-економічного становища, багаторічне зволікання з рішенням насущних проблем призводить до того, що політичні проблеми в Криму з кожним роком загострюються. До таких проблем він відніс: 1) недостатню налагодженість стосунків між центром і автономією; 2) розвиток

внутрішньої політичної ситуації в АРК; 3) облаштування депортованих народів, складну міжконфесійну і міжнаціональну ситуацію на півострові; 4) наявність зовнішніх чинників «по трьох основних напрямках: російському, турецькому та ісламському». На думку доповідача, чергове поживлення конфліктної ситуації в Криму слід чекати через декілька років після приходу нової політичної еліти, вихованої переважно в школах і ВНЗ Туреччини. Щодо ролі ТР в ескаляції конфлікту, то з думкою В.Ю. Богдановича не погодилися кандидати політичних наук В.А. Дубовик (директор Центру міжнародних досліджень Одеського національного університету) та Н.І. Мхитарян (головний консультант Національного інституту стратегічних досліджень). Вони вважають, що ані Україні, ані Туреччині не вигідно дестабілізувати ситуацію в Криму. Нашим країнам потрібен стабільний, процвітаючий Крим у складі України, тому що розвиток подій, за якого ситуація на півострові переросла б у відкритий конфлікт, є небезпечним для обох держав. Бажання ТР зміцнити партнерські відносини з Україною, страх перед посиленням позиції Росії в Криму і на Чорному морі та можливість зміни статусу Криму на користь РФ будуть підштовхувати Туреччину до стабілізації ситуації в АРК. На користь цього свідчить доповідь аспірантки Інституту сходознавства ім. А. Кримського С.В. Нетеси, у якій вона навела факти допомоги турецької сторони в облаштуванні кримських татар. Туреччина нині стала країною, що активно допомагає у справі інтеграції кримських татар в українське суспільство. Численні приклади допомоги з боку ТР ще раз засвідчують важливість відносин наших країн у справі прискорення адаптації кримських татар на своїй історичній батьківщині.

Великий внесок у адаптацію кримських татар в українське суспільство робить і Турецьке агентство зі співробітництва та розвитку (ТІКА). Метою ТІКА є допомога країнам, що розвиваються (насамперед тюркомовним країнам та країнам-сусідам), а також розвиток співробітництва із цими країнами в економічній, торговельній, технічній, соціальній, культурній та освітній сферах за допомогою відповідних проектів і програм. Діяльністю ТІКА в Україні

керує Кримський координаційний офіс у Сімферополі. Діяльність агентства в Україні насамперед спрямована на інтеграцію та підтримку кримських татар, що повернулися після депортації. В Криму діють такі проекти ТІКА: проект будівництва та придбання житла (з 1997 р. придбано та розподілено серед кримських татар близько 1000 помешкань); забезпечення питною водою районів, які потерпають від нестачі водних ресурсів; підтримка татарських шкіл у Криму, надання їм технічної та матеріальної допомоги; сприяння розвитку кримськотатарських громадських організацій. У нашій країні реалізується також ряд інших проектів у сфері освіти та професійної підготовки. Одним із найважливіших є проект розвитку тюркології, що має на меті ознайомлення з турецькою мовою і культурою, їхнє ефективне вивчення, поширення загальнолюдських цінностей, реставрацію історичних пам'яток. У рамках цього проекту в престижних університетах України діють п'ять Турецьких культурних центрів, для викладання турецької мови запрошують викладачів із ТР, студенти українських вузів протягом місяця в літній період беруть участь в освітній та пізнавальній програмі у Туреччині. Також ТІКА надає допомогу тюркським громадам України у питаннях розвитку їхньої культури і мови, соціальної сфери.

Інтеграція тюркських меншин в українське суспільство потребує також великої уваги з боку Української держави, допомоги в розробці і втіленні навчальних та культурних програм, розвитку соціальної сфери, у поліпшенні стану міжнаціональних відносин (особливо в місцях компактного проживання національних меншин), що передбачає моніторинг стану міжнаціональних відносин, проведення заходів, скерованих на корекцію етнічних стереотипів, підвищення рівня взаємної толерантності та сприяння інтеграції мігрантів в українське суспільство. І тоді ці меншини стануть об'єднуючою ланкою, "містком" між нашими країнами, що сприятиме зближенню наших народів.

Визначальну роль у налагодженні українсько-турецьких стосунків відіграє також співпраця на рівні регіонів. Як відомо, українські міста-порти Одеса, Херсон, Миколаїв, Маріуполь, Бердянськ, що виникли

наприкінці XVIII століття, протягом порівняно короткого часу перетворилися на основні центри торговельно-економічних зв'язків із Туреччиною. Саме через ці порти до України надходили товари. В Одесі з 1819-го до 1857 р. діяла зона вільної торгівлі порто-франко. Тому роль Одеської, Херсонської, Миколаївської областей нині є не менш вагомою, ніж у минулому. Більшість турецьких інвестицій робиться саме в ці області, тут, як і в Криму діють українсько-турецькі підприємства. Розвитку регіонального співробітництва сприяє й співпраця в рамках Міжнародного Чорноморського клубу, який є спостерігачем в Організації Чорноморського економічного співробітництва і має консультативний статус при Економічній і Соціальній радах Організації Об'єднаних Націй та є членом Міжнародного союзу місцевої влади і Європейської ради малого бізнесу. Клуб було створено для зміцнення й розвитку ділового співробітництва між містами-портами країн Чорноморського басейну. До Міжнародного Чорноморського клубу входять 24 міста дев'яти держав Чорноморського басейну.

Співробітництво двох сусідніх країн – України і Туреччини – з точки зору взаємодії цивілізацій надзвичайно цікавить дослідників. Як зазначив Юнуз Сьонмез (спеціаліст управління міжнародних відносин Союзу муніципалітетів регіону Мармара (Туреччина)), сусідні країни розглядаються як точки взаємодії між різними цивілізаціями. Саме такими є відносини між Туреччиною та Україною. Більш того, вивчення цих відносин може спростувати тезу про конфліктність взаємодії цих двох різних цивілізацій. Цю думку поділяє старший науковий співробітник Одеського філіалу НІСД П.А. Сіновець. Вона вважає, що взаємодія України і Туреччини може бути однією з тих унікальних моделей міжцивілізаційної взаємодії, що визначає навіть внутрішню специфіку обох держав, а формування структури міжцивілізаційного діалогу має відбуватися на основі взаємної зацікавленості. Саме такий підхід є перспективною основою формування українсько-турецьких відносин, тим більше що він є необхідною складовою внутрішньої консолідації наших суспільств, а для України – й умовою формування

єдиної політичної нації. Україна і Туреччина можуть стати єдиним мостом, що поєднає цінності Заходу і Сходу, створюючи унікальний приклад співробітництва, попри історичні розбіжності, релігійну диференціацію та міжнародне оточення.

Основним об'єднуючим елементом такої взаємодії може стати збіг пріоритетних інтересів та цілей двох країн, що ототожуються з такими сферами: економічне співробітництво (сучасний об'єм торгівлі між країнами зараз становить близько 3 млрд. дол., а за три роки, за оцінками економістів, має зрости до 10 млрд. дол.); військово-політична співпраця; міжнародні пріоритети (стратегічна мета інтеграції у Європейський Союз є спільною як для Туреччини, що почала цей шлях ще у 1950-ті роки, так і для України, яка з моменту проголошення незалежності зробила свій європейський вибір).

Для налагодження таких відносин важливим є створення позитивного іміджу Туреччини в Україні та України в Туреччині. Тому Вугар Іманов (науковий співробітник відділення політичних наук і міжнародних відносин Університету в провінції Мармара (Туреччина)) і Ферхад Туранли (кандидат історичних наук, доцент кафедри тюркології Інституту філології Київського національного університету ім. Т. Шевченка) вболівають за налагодження наукового співробітництва; створення відділень українознавства в університетах Туреччини і відділень тюркології в університетах України; створення Всеукраїнського центру тюркологічних досліджень та ін-

формації з питань археології, археографії, історії, етнографії та культурології для об'єктивного наукового вивчення контактів між двома народами і відповідного Центру українознавства в Туреччині; запровадження програм взаємного обміну для представників українських та турецьких мас-медіа та молодих журналістів; розвиток довгострокових програм наукового обміну молодими науковцями.

Отже, як переконливо свідчать підсумки роботи конференції «Українсько-турецькі відносини: сучасний стан та перспективи розвитку», українсько-турецьке співробітництво є сьогодні надзвичайно важливим чинником у зміцненні міжнародних позицій України, так само і для Туреччини, насамперед – у Середземноморсько-Каспійсько-Чорноморському ареалі; становленні цього регіону як зони миру та стабільності. Туреччина для України є важливим партнером, зацікавленим у тому, щоб наша країна була стабільною державою. Основою для партнерських відносин наших країн є й історичне підґрунтя, і геостратегічні пріоритети наших держав. Розвиток українсько-турецьких відносин має вийти на новий щабель, стати дієвим, враховувати розвиток ситуації в світі, відповідати національним інтересам країн. Рекомендації, висловлені під час роботи конференції, мають бути враховані керівництвом наших країн при розробці стратегії розвитку українсько-турецьких відносин – задля їхньої більшої ефективності.

Н.І. МХИТАРЯН